

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İleri Teknoloji Sektöründe Kadın Girişimciliği: Ankara'daki Sektörel ve Mekansal Farklılaşmalar

Woman Entrepreneurship in High-Tech Sector: Sectoral and Spatial Differentiations in Ankara

Yasemen Atalay,¹ Çiğdem Varol²

¹İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul

²Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZ

Yeni bir iş kuran ya da kendi işinin sahibi olan kadın girişimcilerin sayısı son yıllarda hızla artmaktadır. Kadın girişimciler artık sadece geleneksel sektörler değil, ileri teknolojiyle ilgili sektörler de giriş yapmaktadır. Girişimcilik üzerine yapılan çalışmaların daha çok erkek girişimciler üzerine odaklanması ve kadın girişimcilerin çoğunlukla geleneksel sektörlerde yer aldığının kabul edilmesi, geleneksel olmayan bir sektör olarak ileri teknoloji sektöründe kadın girişimciliğinin araştırılmasını önemli kılmaktadır. Çalışma kapsamında, Ankara'da ileri teknoloji sektöründe yer alan firma sahibi veya firma ortağı pozisyonundaki kadın girişimciler araştırılmaktadır. Araştırmada kadın girişimcilerin sahip olduğu ileri teknoloji firmaları, bu firmaların yığılma mekanları olarak görülen teknoloji geliştirme bölgeleri (TGB) ile bu bölgeler dışında kalan alanlarda, sektörel ve mekansal farklılıklar açısından karşılaştırılmaktadır. Kadın girişimcilerle yapılan derinlemesine görüşmelerle; girişimci özellikleri, firmanın niteliği ve firma performansı, ve firmanın mekansal yer seçimi detaylı olarak değerlendirilmektedir. Tüm bu özellikler açısından ileri teknoloji sektörünün, özellikle kadın girişimciliği desteklemeye açık bir potansiyel oluşturduğu ve sektörün kadın girişimcilere çeşitli imkanlar yarattığı ortaya konulmaktadır.

Anahtar sözcükler: Ankara; ileri teknoloji; kadın girişimci; teknoloji geliştirme bölgesi.

ABSTRACT

In the recent years, the number of women starting and owning a business has increased dramatically and women entrepreneurs have begun to enter high technology sector near traditional ones. As the recent studies on the entrepreneurship focus especially on male entrepreneurs and as the women entrepreneurs are regarded as working generally in traditional sectors, the researches about women entrepreneurs in non-traditional high-tech sector carry great importance. Within this scope, the study examines the women entrepreneurs acting as the owner or partner of the firms in high-tech sector in Ankara. The sectoral and spatial differences of women owned high-tech firms are compared in technology development zones, which are found to be the agglomeration spaces of high-tech firms, and out of these zones. In the study, in-depth interviews realized with female entrepreneurs are evaluated in details under three parts: characteristics of entrepreneurs, firm quality and performance of the firm, and location choices of the firm. It is found out that high-tech sector forms a potential for woman entrepreneurship and it creates various opportunities for supporting woman entrepreneurs.

Keywords: Ankara; high-tech firm; woman entrepreneur; technology development zone.

Bu makale, Yasemen Atalay tarafından Doç. Dr. Çiğdem Varol danışmanlığında Temmuz 2011'de Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlanan "İleri Teknoloji Sektöründe Kadın Girişimciliği: Ankara Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş tarihi: 11.03.2016 Kabul tarihi: 27.09.2016

İletişim: Çiğdem Varol.

e-posta: cvarol@gazi.edu.tr

Giriş

Son yıllarda yerel ve bölgesel ekonomik kalkınmada girişimcilik konusu önemli bir yer tutmaktadır. Dünyada ve ülkemizde kendi alanlarında başarılı olmuş girişimcilerin varlığı ve bu girişimcilerin başarı hikâyeleri girişimcilik üzerine yapılan araştırmaların çeşitlenmesine yol açmıştır. Konuyla ilgili araştırmalarda; sektör, ölçek, bölge, yaş, sermaye (emek) yoğunluğu, yüksek ya da düşük teknoloji durumu, yaşam eğrisi aşaması, toplumsal cinsiyet rolleri, kişilik türü gibi çok çeşitli boyutlar dikkat çekmektedir (Gundry ve Welsch, 2001; Gomes, vd. 2014). Bu çalışmada ise, bir yandan girişimcilik ve cinsiyet konusu birlikte değerlendirilmekte, diğer yandan da sektörel ve mekânsal bir bakış açısıyla, kadın girişimcilerin son dönemdeki ekonomik ve mesleki yeniden yapılanma sürecinde işgücü piyasasında ve üretim mekânı örgütlenmesindeki konumu tartışılmaktadır. Bunu gerçekleştirmek üzere de geleneksel sektörlerden farklı olarak; eğitim düzeyi yüksek kalifiye personelin yer aldığı, bilgi teknolojilerini kullanan kadın girişimciler açısından yeni bir fırsat alanı olarak artan ilgi gören ileri teknoloji sektörü üzerine odaklanılmaktadır.

Günümüzde sosyal, teknolojik ve endüstriyel değişimlerin, daha çok sayıda kadının iş yaşamında yer almaya başlamasına neden olduğu, ancak girişimcilik konusunda yapılan çalışmalarda kadınlara yönelik farklılaşmaların ele alındığı çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Kadının günümüz toplumları içerisinde toplum ve iş yaşamındaki başarılarıyla kendini büyük ölçüde kanıtlaması, onun toplumdaki yeri hakkındaki düşünce, görüş ve inançlarda büyük çapta değişime neden olmuştur. Bugün artık, dünya genelinde yalnız gelişmiş sanayi ülkelerinde değil; gelişmekte olan ülkelerde de ekonomik, sosyal, siyasal alanlar ve toplumsal yaşamın diğer alanlarında, kadının rolü farklılaşmaktadır. Gerek bilgi teknolojilerindeki gelişme sayesinde bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, gerekse eğitim alanında kadınların sayısındaki ciddi artış, kadınların çalışma yaşamının her alanında daha sık karşımıza çıkmasını sağlamıştır (Güney, 2008).

Ekonomik ve mesleki yeniden yapılanma süreçleriyle birlikte, kadınların eskiden yalnızca erkeklere özgü olduğuna inanılan meslek alanları ve eğitim dallarında varlıklarını belli etmeye başlaması ve girişimcilik konusunda erkeklerle aralarındaki bilgi ve deneyim farkının gün geçtikçe azalması (Gürol, 2000), kadın girişimcilerin iş yaşamında daha fazla rol almaya başlamasına sebep olmuştur. Kadın girişimciliği ile ilgili daha önceki çalışmalar, eğitimde daha az talep ihtiyacı, önceki iş tecrübeleri, teknoloji ve de en önemlisi finansman nedeniyle geleneksel sanayiler üzerine odaklanmış ve ticaret ve hizmetler sektöründe yoğunlaştıkları çalışma alanlarında kadın girişimcilerin büyüme konusunda zayıf performans gösterdikleri ortaya konulmuştur (Tan, 2008). Yıllar içerisinde değişen yaşam ve çalışma biçimleri ile birlikte eğitim olanaklarının ve imkânlarının artması,

hizmetler sektörünün büyümesi gibi nedenlerle, kadın girişimcilerin hizmetler alanında giderek artan oranlarda firma sahibi, firma ortağı veya yönetici pozisyonunda yer almaya ve piyasada kendilerine daha fazla yer edinmeye başladıkları görülmektedir. Hisrich ve Brush (1987) yaptıkları çalışmalarında kadın girişimcilerin iş alanında kişilik yapıları, aile ilişkileri, işletme ve yönetim becerileri, risk alma ve problem çözme konusunda erkek girişimcilerden farklılaştıklarını ortaya koymuşlardır.

Ekonomik kalkınmada önemli potansiyeller taşıyan, yenilikçilik konularında öne çıkan ve çoğunlukla erkek girişimcilerin ege-men olduğu ileri teknoloji sektörü de, son zamanlarda kadın girişimcilerin aktif olarak yer almaya başladığı sektörlerden biri olarak tanımlanabilir (Mayer, 2008). İleri teknoloji sektörünün geleneksel sektörlerden farklı olarak; eğitim düzeyi yüksek kalifiye personelin yer aldığı, bilgi teknolojilerini kullanan kişisel ve iş düzeyinde ağ bağlantılarının ön plana çıktığı, farklı mekânsal dinamikleri olan bir sektör olarak tanımlanması, kadın girişimciler açısından yeni bir fırsat alanı olarak karşılanmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, değişen işgücü piyasasında kadın işgücünün yeni sektörel yapılanmadaki yerini tanımlamak ve rolünü ortaya koymaktır. Bu kapsamda Türkiye'de kadın girişimcilerin emek piyasasındaki rollerini ve özellikle farklılaşmış alt sektörlerdeki konumlarını ortaya koyan çalışmalar çok kısıtlı olduğundan ve bu konuda veri elde etme güçlükleri bulunduğundan bu çalışma mevcut yazına katkı koymayı hedeflemektedir. Kadınlara ait veya üst düzey yöneticinin kadın olduğu ileri teknoloji firmalarının sektörel ve mekânsal farklılaşmalarını inceleyen bu çalışmada, öncelikle kavramsal olarak, girişimci ve girişimcilikle ilgili temel tanımlamalar, yeni sektörel ve mekânsal yeniden yapılanma ile kadın girişimcilerin ileri teknoloji sektörü özelinde işgücü piyasasındaki rolü irdelenmektedir. Alan çalışması olarak; Ankara'da ileri teknolojinin yığılma mekanları olarak kabul edilen teknoloji geliştirme bölgeleri (TGB) ve bu bölgeler dışında kalan mekanlarda dağınık olarak yer seçmiş olan ileri teknoloji firmaları araştırılmaktadır. Çalışma; Ankara'daki ODTÜ Teknokent, Hacettepe Üniversitesi TGB, ve Gazi Teknopark TGB'deki kadınlara ait veya üst düzey yöneticinin kadın olduğu 16 firma ve bu bölgeler dışında yer alan 10 firmada gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen verileri; girişimci karakteristiği, firma niteliği ile firma performansı ve firmanın mekânsal seçimleri olmak üzere üç bölüm altında değerlendirmektedir.

Girişimcilik ve İşgücü Piyasasında Cinsiyet Tartışmaları

Girişimcilik üzerine yapılan ilk çalışmaların ağırlıklı olarak ekonomistler tarafından gerçekleştirildiği ve girişimciliğin ekonomik süreçte önemli bir faktör olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda girişimciler farklı nitelikleri üzerinden

tanımlanmaktadır (Casson, 1982; Top, 2006). Buna göre girişimci; Cantillon, Mill ve Knight'a göre risk alan ve belirsizlikten fırsat yaratan birey olarak tanımlarken; Smith'e göre kapitalist; Cole, Cantillon ve Say'e göre işi organize eden ve yöneten; Menger, Kynnes ve Mises'e göre karar verici; Schumpeter'e göre ise yenilikçi olarak tanımlanmaktadır. Başlangıçta girişimci bireyin psikolojik ve sosyal niteliklerini ortaya koyan ve sosyalleşme sürecine vurgu yapan çalışmalar, 1980 sonrasında girişimcinin yerel ve bölgesel kalkınmadaki yerini tartışmaya açmış, girişimciliği tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyal güçlerin etkilediği bir süreç olarak tanımlamıştır (Weiss, 1988).

Son yıllarda ise; özellikle yönetim yazınında ve medyada sıklıkla ele alınan konulardan birisi istihdamın özel alanlarından birisi olan kadın girişimciliğidir. Kadınlar dünyanın beşeri kaynaklarının yarısını oluşturmakta, ancak buna karşın dünyadaki bütün girişimcilerin üçte birine denk düşmektedir (Negiz vd., 2009). Ekonomik ve toplumsal yaşamın her alanında farklı şekillerde yer alan kadınların işletmelerin yönetim kademelelerinde yeterince yer edinemedikleri (Yaprak, 2009) veya genellikle küçük çaplı işletmelerin ya da gelişme imkanı az olan firmaların kurulma aşamalarında rol oynadıkları görülmektedir (Dwyer vd., 2003).

Üretimde post-fordist süreç olarak tanımlanan yeniden yapılanmayla birlikte kadın işgücü açısından yeni bir dönem başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, güce olan ihtiyacın etkisini azaltmış ve kadının bu üretim mekanizması içinde çok daha kolay bir biçimde yer almasını sağlamıştır. Teknoloji ve eğitilmiş kadın işgücünün hızlı artışı, kadının işgücü piyasasında meşru bir zemine taşınmasına imkân tanımıştır (Özdemir, 2009). Ancak yine de kadınların iş yaşantısında yaşadıkları güçlükler bulunmaktadır. Kadın girişimciliğiyle ilişkili olan yazın, kadınların iş kurma aşamasında ve kendi girişimlerini büyüme sürecinde özgün zorluklarla karşılaştıklarını ileri sürmektedir (Tan, 2008). Kadın girişimcilerin başarısını etkileyen iki temel faktörün eğitim seviyesi ve yönetim becerileri olduğu ortaya konulmaktadır (Huang, vd. 2012). Marvel, vd. (2015) eğitim, ağ bağlantıları ve firma yer seçimleri benzer olduğu takdirde, kadınların en az erkekler kadar yenilikçi ve rekabetçi olduklarını vurgulamaktadır. Buna karşın sosyal kültürel ortam, kadının toplumsal rolünün algılanış biçimi ve kadının aile içindeki yerinin kadına yüklediği sorumluluklar, kadının iş ortamındaki konumunu farklı biçimde etkilemektedir. Bu bağlamda, günlük iş yaşamındaki etkileşimleri içerisinde kadınlar maalesef cinsiyet normlarına dayalı ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Çalışma yaşamında cam tavan etkisi olarak adlandırılan cinslerarası ayrımcılık olgusu, tüm toplumlarda varlığını sürdürmektedir. İlk kez 1986 yılında Wall Street Journal tarafından kullanılan bu terim, Amerika'da kadınlar için özellikle üst görevler için görünmez bariyerlerin olduğunu belirleyen raporun başlığında yer almıştır (Yaprak, 2009). Cam tavan, kadınların

çalışma hayatında erkeklerle eşit düzeyde yetkilendirilmemesi, eşit değerde bir işte daha düşük ücretlerde çalıştırılması, karar alma ve politika belirleme süreçlerine eşit oranda dâhil edilmemesi ve erkek egemen çalışma hayatında ikinci sınıf muamelesi görmesi süreci olarak tanımlanabilir (Özdemir, 2009). Kadınların üst görevlere gelmelerinde görünmez bir engel olarak adlandırılan cam tavan olgusu, kadınlar için geçerli olan keyfi bir bariyer olarak uygulanmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen son dönemde çalışma hayatında teknolojiyle birlikte yaşanan değişim ve dönüşümler, kadınların cam tavanları kırarak (Tan, 2008) işgücü pazarında kendilerine farklı alanlarda yer bulmalarına yardımcı olmuş gözükmektedir.

İşgücü Piyasasında Yeni Sektörel Yapılanmalar ve Mekansal Bölünmeler: Kadın Girişimcilerin Artan Rolü

Kent ve bölge coğrafyacıları, Fordist ekonomiden post-Fordist ekonomiye geçişle birlikte ekonomik ve mesleki yeniden yapılanmanın cinsiyet temelli doğasını ön plana çıkaran çalışmalara katkı koymuşlardır (Christopherson, 1994; McDowell, 1991; Rose ve Villeneuve, 1994; Hanson ve Pratt, 1995). Bu yeniden yapılanma sürecinde kadınların işgücü piyasasında daha fazla yer almasına yol açan gelişmelere vurgu yapılmaktadır. Bunlar; teknolojideki gelişmeler ve giderek artan iletişim olanakları, "kısmi süreli çalışma" şekli veya bilgisayar ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler neticesinde "evde çalışma" gibi üretim sürecindeki esnekleşmeler ve yeni üretim ilişkileri ile birlikte güç ilişkilerinin yeniden şekillenmesiyle kadın işgücünün rolünün değişmesidir (Massey, 1984; Eraydın 1992; Ansal, 1997). Artık kadın emeği geleneksel sektörlerin gerektirdiği standart üretim sürecinde kullanılan becerisiz işgücü (Ecevit, 1998; Uluğ, 2000; Eraydın ve Türkün Erendil, 2005) olarak değil, bilgi teknolojilerini kullanabilen, esnek ve becerili işgücü olarak emek piyasasında yer almaya başlamıştır.

Yeni teknolojiler ve artan iletişimle birlikte tüm sektörlerin ve firmaların yapısal olarak değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişimler sadece yeni teknolojilerle değil, aynı zamanda farklı iş modelleri ve üretim yapılarıyla da yeni girişimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Hisrich ve Peters, 2002). Erkek egemen iş dünyasında yaşanan tüm ayrımcı yaklaşımlara rağmen, 1980'lerden 2000'li yılların ortasına kadarki dönemde, kadınların başlattığı ve sahiplendiği iş alanlarının sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde işgücüne katılım oranı kadınlarda erkeklerden çok daha hızlı artmış (Joekes, 1998) ve kadınlara ait işletmeler ABD ve diğer ülkelerde en hızlı büyüyen girişimci nüfusunu oluşturmuştur (Mayer, 2008). Bugün Amerika'daki firmaların %40'a yakını kadınların ortaklığında/sahipliğinde ya da doğrudan kadınlar tarafından idare edilmektedir.

1990'larda kadın girişimciler geleneksel olarak perakende ve hizmet sektörü içinde yer almasına rağmen (Loscocco ve Ro-

binson, 1991), bilgi çağı ile birlikte artan teknolojik imkânlar, kadınlara işgücü pazarında farklı fırsatlar sunmaya başlamıştır (Stanworth, 2000). İşgücü pazarında yakaladıkları fırsatlarla kadın girişimciler, ileri teknoloji üretimi ve hizmetler, yapı endüstrisi, taşımacılık, iletişim ve temel kamu hizmetleri gibi geleneksel olmayan sektörlerde de yer almaya başlamıştır (Mayer, 2008). Brush, vd. (2004) bu sektörlerde yer alan iş kadınlarına, yeni nesil kadın girişimcileri demekte ve onların önceki nesildeki kadın girişimcilerden daha genç ve ileri teknoloji gibi büyüyen sektörlerde firma sahibi olma konusunda daha etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Umut veren bu eğilimler, kadınların eğitim alanındaki başarılarının çarpıcı bir şekilde artmasına bağlıdır ve son dönemde yapılan araştırmalara göre 25–34 yaş grubu arasındaki kadınlar, erkek meslektaşlarına oranla dört yıllık üniversite bitirme konusunda daha önde görünmektedir (Brush, vd. 2004). Kadınların eğitim seviyesindeki bu ciddi artış onlara iş yaşamında da avantaj sağlamakta, ileri teknoloji firmalarında yüksek yönetim pozisyonlarında daha fazla yer almalarına sebep olmaktadır. Öyle ki, Hewlett-Packard, eBay, Palm Computing ve Handspring gibi bilinen uluslararası firmalar kadın yöneticiler tarafından yönetilmektedir (Mayer, 2008).

Girişimcilik ve cinsiyet üzerine yapılan çalışmalardan nadir bir bölümü konum, mekân, yer seçimi gibi kararların girişimcilik üzerine etkilerini incelemektedir (Mackenzie, 1986; Malecki, 1995; Merrett ve Gruidl, 2000). Oysaki, ekonomik yeniden yapılanma süreci ile özel alan-kamusal alan, ev-ev dışı, üretim-tüketim, üretim-yeniden üretim, oturma alanları-çalışma alanları gibi karşıtlıklar kentlerdeki mekânsal yapılanmalarla doğrudan ilişkili süreçlerdir (Alkan, 2012). Girişimciliğin mekânsal bölünmesi üzerine çok fazla araştırma yapılmamasına rağmen, mevcut yazında ev ile iş arasındaki ilişkilerin ön plana çıktığı ve cinsiyet temelli yerleşim yapılarının (gendered location patterns) sosyal ağlar ve işyerlerinin konumundan etkilendiğini vurgulanmaktadır. Hanson ve Blake'e (2009) göre firmanın doğuşu ve dayanıklılığı, girişimcilerin gömülü olduğu coğrafi tabandan, yerel sosyal yapıdan ve genel kültürel çevreden etkilenmektedir.

İleri teknoloji sektöründe de firmalar mekânsal olarak becerili ve uzmanlaşmış işgücü havuzuna kolay erişebilme, yeni kurulmuş firmalarda bilginin dağıtılması için coğrafi olarak kümelenme eğilimindedir (Cooper ve Folta, 2000; Feldman, 2001). Cooper ve Folta (2000) firmanın konumunun fayda ve maliyetini tartışmakta ve benzer firmaların kümelendiği alanlar içinde olmanın yerel ekonomilerde de belirtildiği gibi girişimciye; uzmanlaşmış işgücüne ulaşmada, diğer firmalarla girdi sağlamada ve sermaye ve bilgi alışverişine imkân vermede avantajlar yarattığını vurgulamaktadır. Kendi benzerlerine yakın yer seçen firmalar, kaynakların ve pazarın erişimine olanak sağlayan ağların yarattığı fırsatlardan yararlanmaktadır (Mayer, 2008; Armatlı Köroğlu, vd. 2012). Bu anlamda ileri teknoloji

sektöründeki coğrafi kümelenmelerin ABD'de Silikon Vadisi, Route 128, Avrupa'da Cambridge, Oxford (İngiltere), Sophia-Antipolis (Fransa) gibi genellikle üniversiteler, araştırma şirketleri gibi bilgi üreten ve nitelikli işgücüne sahip birimlerin yakınlarında olduğu görülmektedir (Varol, vd. 2011).

Mayer (2008) çalışmasında metropoliten bölgelerde, önceden kurulmuş ileri teknoloji bölgelerinin kadınların sahip olduğu ileri teknoloji firmalarına daha büyük pazar, derin işgücü havuzu ve alt yapı desteği sunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak önceden kurulu olan bölgeler, kadınların yeterli temsil edilmediği daha köklü ağlar ve sanayi kültürü gelişmiş bölgeler olduğundan, kadın girişimcilerin kümeler dışında yer seçme eğilimlerinin daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Rosenthal ve Strange, 2012; Marvel, vd. 2015).

Bu çalışma, Ankara metropoliten bölgesinde ileri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimciler üzerine odaklanmakta ve bu sektörde yer alan kadın girişimcilerin işgücü piyasasındaki yerini ve rolünü, hem girişimci özellikleri, hem firmalarının niteliği ve firma performansı, hem de mekânsal yer seçimlerindeki tercihleri üzerinden analiz etmektedir. Bu anlamda çalışma, mevcut yazında yer alan işgücü piyasasının yeniden yapılanması ve yükselen sektörler, işgücü dinamiklerini, cinsiyet rolleri ve mekânsal yerleşimleri tartışmalarına katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Yöntem

Kadın girişimcilerin sahibi veya ortağı olduğu ileri teknoloji sektöründeki firmaların sektörel ve mekânsal farklılaşmasını irdelemeyi amaçlayan bu çalışmada üç temel soruya yanıt bulunması hedeflenmektedir: işgücü piyasasındaki yeni sektörlerden biri olarak tanımlanan ileri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilerin genel özellikleri nelerdir; sahibi ve yöneticisi oldukları firmanın niteliği ve firma performansı nasıldır ve firmanın mekânsal yer seçimi tercihleri nasıl farklılaşmaktadır?

Çalışma iki boyutlu olarak kurgulanmıştır: İleri teknoloji sektörü ve kadın girişimcilere yönelik genel yapının ortaya konulması açısından konuyla ilgili kurum ve kuruluşlardan nicel verilerin elde edilmesi ve girişimcilerin ve sektörün detaylı olarak analiz edilmesinde alan çalışması yapılması.

Türkiye'de kadın girişimcilere yönelik genel durumun saptanmasında; tüm sektörler göz önüne alınarak Türkiye'de kadın girişimcilerin mekânsal olarak yoğunlaştığı bölgeler, yer seçim katsayıları (location quotient-LQ) üzerinden analiz edilmiştir. LQ analizi "bir bölgedeki bir sektörün, istihdam veya çıktı açısından görece önemini, kendisinden büyük bir bölgeyle (ülke) karşılaştırmaya yarayan bir ölçüm yöntemi" olarak tanımlanmaktadır (Isard, vd. 1998).

$$LQ_i = (e_i / e) / (E_i / E)$$

e_i = i sektöründeki bölgesel istihdam/çıktı

e = tüm sektörlerdeki toplam bölgesel istihdam/çıktı

E_i = i sektöründeki ulusal istihdam/çıktı

E = tüm sektörlerdeki toplam ulusal istihdam/çıktı

Elde edilen sonuçlarda; LQ değerinin 1'den büyük çıkması ($LQ > 1$) durumunda, i sektörünün o bölgede yoğunlaştığı kabul edilir. LQ değerinin 1'e eşit ya da küçük olması durumunda ise ($LQ \leq 1$) i sektörü tamamen yerel sektör olarak kabul edilir. Buna göre; Türkiye'deki kadın istihdamının, Düzey 2 istatistikî bölgelerine göre ülkeyle karşılaştırması yapıldığında; farklılaşan bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir (Şekil 1). Karadeniz ve Akdeniz kıyı bölgeleri ile İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara ve Konya, Ege Bölgesi'nde ise İzmir metropoliten bölgesinde, diğer bölgelere oranla işgücü piyasasında kadın girişimcilerin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Detaylı alan araştırmasının, sektörel açıdan ileri teknoloji sektörünün ağırlıklı olarak yer aldığı metropoliten bölgeler ve bu sektörün mekânsal yığılma alanları olarak da tanımlanabilecek (Varol, vd. 2011) Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) üzerinden yapılması hedeflenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde; kadın girişimcilerin yoğunlaştığı ve ileri teknoloji sektörü açısından Türkiye'de en fazla TGB sayısı ve TGB çalışanına sahip olan Ankara, çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Türkiye'de bilimsel araştırmalarda, özellikle il, ilçe ve alt sektörler düzeyinde detaylı istatistikî verinin elde edilmesi her

zaman bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun kadın girişimcilere yönelik nicel verinin elde edilmesinde çok daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Araştırma konusu kapsamında veri tabanının tek bir kurumdan elde edilmesi mümkün olmadığından, çeşitli kurumlardan elde edilen farklı düzeydeki ve nitelikteki verilerden araştırma konusuna yönelik bir veri tabanı oluşturulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden, cinsiyete göre istihdam, statü, meslek grubu ve iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Birliğin Kadın Girişimciler Kurulu verilerinden, Ankara'da sanayinin alt sektörlerine göre oluşturulmuş firmaların adres bilgileri, personel sayıları ve Kadın Girişimciler Kurulu kayıtlı üye listeleri elde edilmiştir. Ayrıca Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)'nden elde edilen veriler doğrultusunda veri tabanı desteklenmiştir.

Elde edilen verilerde, ileri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilerin girişimci özellikleri, firmanın niteliği ve firma performansı gibi konularda nicel veriye ulaşılamadığından, bu tür detaylı veriyi elde etmek ve kadın girişimcilerin işgücü piyasasındaki dinamiklerini ve deneyimlerini değerlendirmek üzere; hem TGB içinde, hem de TGB dışında yer alan firmalarla derinlemesine görüşmeler yapılması hedeflenmiştir. Ankara'da çalışmanın gerçekleştirildiği 2012 döneminde sayısı altı olan ve 2015 yılında sayısı sekize ulaşan Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nden bilgi paylaşımı konusunda çalışmaya olumlu yaklaşan üçü; ODTÜ Teknokent, Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi ve Gazi Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi alan çalışması yapılmak üzere seçilmiştir.

Şekil 1. Kadın girişimciliğin yerleşim katsayılarına (LQ) göre yoğunlaştığı bölgeler (Düzey 2) (TÜİK [2010] verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

TGB'ler üniversiteler ile; üretimde kullanılabilir nitelikte araştırmalar yapabilmek ve bu çalışmalarda özel sektör desteği alabilmek, sanayiye teknoloji transferini sağlamak, araştırma sonuçlarını ticarileştirebilmek, akademisyenler tarafından başlatılan firmaları teşvik etmek, ticari faaliyetlerden prestij ve gelir sağlayabilmek ve üniversite öğrencileri ve çalışanları için geçici ve kalıcı iş olanakları sağlayabilmek amacıyla işbirliği yapmak amacıyla kurulduğundan (Varol, vd. 2011) içerisinde yer alan firmaların girişimci yapısı da farklılaşmaktadır. Bu açıdan hem TGB içinde, hem de TGB dışında yer alan firmalarla görüşmeler yapılmasının, girişimci niteliklerinin farklılaşmalarını daha açık bir biçimde ortaya koyacağı düşünülmüştür.

Ankara'da ileri teknoloji sektöründe kadın girişimcilerin sahibi veya ortağı olduğu 75'i TGB içinde ve 93'ü TGB dışında toplam 168 firma yer almaktadır. İleri teknoloji sektörünün işgücü piyasasındaki sektörel ve mekânsal dinamiklerini anlamak ve keşfetmek üzere, nitel araştırma yöntemleri tercih edilerek, olasılıklı olmayan amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılması ve firmalarla derinlemesine görüşmeler yapılması hedeflenmiştir. Görüşme yapılacak bireylerin seçiminde, evreni temsil etme güçlerinden çok araştırma konusuyla doğrudan ilgili olup olmadıklarına bakılmış ve çalışma kapsamında, evrende olması muhtemel çeşitliliği, zenginliği, farklılığı ve aykırılığı temsil edecek bütüncül bir resim elde edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın kaynakları ve zamanı bağlamında, ileri teknolojinin farklı alt sektörlerinde yer alan 16'sı TGB içi, 10'u TGB dışı olmak üzere toplam 26 firmayla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Sektörün getirdiği dışarıya kapalı olma ve bilgiyi paylaşmama durumu ile firmaların görüşme konusundaki isteksizliği ve örneklem genişliğini sınırlandıran temel faktörler olmuştur.

Çalışmada bir yandan girişimci özelliklerine yönelik nicel verilere, bir yandan da sektör ve girişimci dinamiklerine yönelik nitel verilere ulaşılması hedeflendiğinden, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılarak, standart sorular dışında, görüşme sırasında detaylandırılması hedeflenen sorular sorulmuş ve gözlemler yapılmıştır. Her bir görüşme, görüşme yapılan girişimcinin ilgisine bağlı olarak yaklaşık bir saat kadar sürmüştür. Araştırma süreci sonunda elde edilen veriler sınıflanarak betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Betimsel analizle görüşme yapılan bireyleri tanıttıcı bulgular değerlendirilirken, içerik analizi yoluyla veriler tanımlanmaya çalışılmış; birbirine benzediği ve birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 89).

Ankara'da İleri Teknoloji Sektöründe Kadın Girişimcilerin Rolü

Araştırmanın bulguları üç başlık üzerinden kurgulanmaktadır: İleri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcinin özellik-

leri, ileri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilere ait firmaların niteliği ve girişimcilik performansı ve ileri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilere ait firmaların mekansal yer seçimi tercihleri.

İleri Teknoloji Sektöründe Yer Alan Kadın Girişimcilerin Özellikleri

İleri teknoloji sektörlerinde kadın girişimcinin özellikleri; sektör ve meslek grupları, eğitim durumu, yaş, medeni hal ve iş tecrübesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgiye herhangi bir kaynaktan doğrudan ulaşılması mümkün olmadığından firma görüşmelerinde bu özellikler ile ilgili bilgiyi almak, ileri teknoloji sektöründeki kadın girişimcilerin niteliğini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Buna göre, sektörler ve meslek grupları açısından TGB içinde yer alan firmalardaki kadın girişimcilerin bulunduğu ileri teknoloji sektörleri; başta bilişim yazılım enformasyon olmak üzere biyoteknoloji, elektronik sanayisi, savunma sanayisi ve danışmanlık sektörleridir. TGB dışında ise yine bilişim sektörü başta olmak üzere enerji sektörü, yönetim danışmanlığı, kimya, elektronik, metalurji ve sağlık danışmanlığı ön plana çıkmaktadır. TGB'den farklı olarak TGB dışında, biyoteknoloji ve savunma sanayisi sektörlerinde kadın girişimciler yer almamaktadır.

TGB'de öne çıkan sektör bilişim ve yazılımla bağlantılı olarak, girişimcilerin bilgisayar mühendisi, elektrik-elektronik mühendisi, biyolog ve kimyager oldukları görülmektedir. Erkek egemen olarak görülen mühendislik alanında kadın girişimcilerinde etkin roller üstlenmesi, sektörün özellikle kadın girişimciler açısından gelişmeye açık olduğunun göstergesidir. TGB dışında yer alan kadın girişimcilerin meslek gruplarına göre dağılımında da yine elektrik-elektronik ve metalurji gibi mühendislik dalları öne çıkmaktadır.

TGB içinde sektörde faaliyet gösteren girişimcilerin çoğu (%62,5) lisans mezunudur. Yüksek lisans ve doktora yapmış girişimciler de sektörde yer almaktadır. Girişimcinin yer aldığı sektörün özellikleri düşünüldüğünde, öğrenim durumu ciddi anlamda önem taşımaktadır. Girişimcinin sektörle ilgili uzmanlık alanı hakkında bilgi sahibi olabilmesi, yenilikleri takip edebilecek düzeyde bilgi birikimine sahip olmasıyla paraleldir. Geleneksel sektörlerde yüksek lisans yapan girişimci sayısı düşüken bu sektörde doktora yapan girişimci sayısı özellikle TGB içinde yüksek oranlardadır. TGB dışında ise lise mezunu bulunmakla birlikte, istisnalar dışında sektördeki girişimcilerin eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yaş grupları, medeni hal ve öğrenim durumlarına göre girişimciler incelendiğinde; TGB içinde genç girişimcilerin varlığı dikkat çekerken, TGB dışında ise daha fazla iş tecrübesine sa-

hip kadın girişimcilerin varlığı dikkat çekmektedir. TGB'de görüşme yapılan kadın girişimcilerin yarısı 35-44, diğer yarısı ise 24-35 ve 45-54 yaşları arasındadır. Dikkat çekici olan, TGB'de ileri teknoloji sektöründe 24 yaşlarında daha önce iş tecrübesi olmayan girişimcilerin de bulunuyor olmasıdır. Bunun sebebi girişimcilerden biri "Aldığım lisans ve yüksek lisans eğitimi sırasında ve sonrasında işgücü piyasasında nasıl rol alabileceğime ilişkin önemli girdiler, doğrudan kendi işimi kurmamış olsam da deneyimlerim oldu. Özellikle teknoloji geliştirme bölgelerinde verilen desteklerle çok daha rahat girişimci olabilmek için imkânına sahip olabiliyorsunuz." diye açıklamaktadır. Mevcut pek çok yazında girişimcinin iş hayatına başlarken tecrübenin önemli olduğu vurgulanırken, ileri teknoloji sektörünün genç yaşta ve tecrübesi sınırlı olanlara da girişimci olma yönünde imkân tanıdığı anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir diğer nokta ise; TGB'de ileri teknoloji sektöründe 55 yaş üzeri girişimciye rastlanmamasıdır. TGB dışında ise, kadın girişimcinin yaş dağılımı değişim göstermektedir. Bölge dışında görüşme yapılan girişimcilerin neredeyse tamamı 35-54 yaş arasındadır. 24-35 yaş arası genç girişimciye rastlanmamış, buna karşın 55 yaş üzeri bir kadın girişimciyle görüşme yapılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, TGB'de genç girişimcilerin oransal dağılımı dikkat çekici iken, TGB dışında daha deneyimli girişimcilerin bulunduğu gözlenmektedir. Bunun önemli bir sebebi, TGB'lerin yapısal olarak farklı ortamlar sunmalarının, TGB dışındaki firmalara göre girişimci niteliklerinin de farklılaşmasına sebep olmalarıdır.

İleri teknoloji sektöründe kadın girişimcilerin ailedeki rolleri ile iş dinamiklerinin sorgulanması açısından medeni durumlarının incelenmesi önem taşımaktadır. TGB'de sektörde yer alan kadın girişimcilerin önemli bir oranı (%62,5) evlidir. TGB dışında ise, yine benzer bir yapı söz konusudur. Bu sektörde yer alan kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu hem iş, hem de aile hayatını bir arada yürütebilmektedir. TGB'deki kadın girişimcilerin yine önemli bir kısmı (%68,8) aile hayatıyla iş hayatı arasında herhangi bir çatışma yaşamadıklarını söylemişlerdir. Rol çatışması yaşadığını belirtenler ise, "aile hayatlarının, iş hayatlarının gerisinde kaldığından" bahsetmektedir. Benzer şekilde TGB dışındaki kadın girişimcilerin de hemen hepsi açısından iş-ev arasındaki dengenin kurulmasında herhangi bir zorluk yaşamadıklarını belirtmektedir. Çağımızın bilgi çağı olması, özellikle ileri teknoloji sektörünün kas gücünden ziyade bilgiye değer veriyor olması, yapılacak bazı işlerin eve götürülmesine de olanak tanıyabilmektedir. Hatta görev dağılımı yapıldığında, işlerin bir kısmı evden de yürütülebilmektedir. Fairlie ve Robb (2009) yaptıkları çalışmada, işyeri dışında esnek iş zamanlarının yaratılmasının kadın girişimcilerin iş performansını arttırdığını vurgulamaktadır. Bu da, hem iş hem de aile hayatının bir arada yürütülmesinde girişimciye avantaj sağlamaktadır.

Kadın girişimcilerin iş hayatında buldukları süre, girişimcinin sektördeki tecrübesinin anlaşılması açısından önem taşımak-

tadır. Sektörde uzun yıllar çalışarak elde edilen tecrübeler, girişimcilere iş yaşamında önemli katkı sağlamaktadır. TGB içinde görüşme yapılan girişimcilerin %75 gibi büyük bir kısmı iş hayatında 10 yıldan fazla sürede yer almaktadır. İş hayatında bulunduğu süre içerisinde edinmiş olduğu iş çevresi ve bağlantıları, girişimciyi güçlü kılan ve firmanın ayakta kalmasına yardımcı olan faktörlerdir. TGB dışında ise, iş tecrübesi olmadan sektöre atılan kadın girişimci bulunmamaktadır. Girişimcilerin hemen hepsi en az 15 yıllık iş tecrübesine sahiptir. TGB içinde üniversite-sanayi iş birliği, danışmanlık hizmetleri, alt yüklenici olarak çeşitlik projelerde büyük firmalarla ortaklaşa iş yürütmek, çeşitli girişimcilik programları ve bazı devlet destekleri genç girişimcilere iş kurma aşamasında daha fazla avantaj sağlamaktadır. TGB'de benzer firmalara yakın olmak ve yenilikleri takip edebilme imkânları da, bölge dışında yer alan firmalara göre girişimciyi sektörde daha aktif kılmaktadır. TGB dışında ise piyasa şartları kendini daha fazla hissettirmektedir. Kadın girişimcilerden biri bunu "Girişimciler açısından mesleki tecrübe, önceki iş çevresi ve bilgiye ulaşma kanalları firmanın ayakta kalabilmesi için temel unsurdur" olarak ifade etmektedir.

Sektörün tanımlanabilmesi ve kadınların girişimciliğinin anlaşılması açısından ileri teknoloji sektöründe kadın girişimcilerin karşılaştığı zorluklar sorgulanmıştır. Bu kapsamda kuruluş aşamasında karşılaşılan problemlerin bir kısmı sadece kadın girişimcileri değil, erkek girişimcileri de ilgilendirmektedir. TGB'deki kadın girişimcilerin karşılaştığı en büyük problem işletme konusundaki bilgi eksikliğidir. Diğer problemler ise; sermaye temini, piyasadaki rekabet, bürokratik engeller olarak sıralanmaktadır. TGB dışında ise, kadın girişimcilerin en sık karşılaştığı problem sermaye temini ve işletme konusunda bilgi eksikliğidir. Ürün pazarlamada yaşanan sıkıntı, yeteri kadar serbest piyasa deneyimi olmadan iş hayatına girmekten dolayı yaşanan sıkıntılar, nakit akışının dengelenmesi, etik olarak çalışmayan firmalara denk gelinmesi de diğer problemler arasındadır.

Girişimcilerin en sık karşılaştığı problemlerden biri olan sermaye temini konusunda; TGB'deki girişimcilerin önemli bir kısmının kendi birikimlerini kullandığı, bunun dışında Sanayi Bakanlığı ve KOSGEB'den kredi ve çeşitli destekler ile girişimcilik ile ilişkili olarak düzenlenen yeni fikirler, yeni işler yarışması sonucunda kazanılan desteklerin kullanıldığı görülmektedir. TGB'deki girişimciler sermaye temininde aile veya yakın çevreden destek almadıklarını ifade etmişlerdir. Girişimcilerden sadece biri, bankadan destek aldığını ifade etmiştir. TGB dışında ise, benzer şekilde girişimcilerin yarısı kendi birikimlerini kullanırken, bir kısmı aile ve yakın çevreden yardım almış, bir kısmı ise banka kredisi ve oluşturdukları proje ile KOSGEB'den destek almışlardır. Bu konudaki bulgulara benzer şekilde Anna, vd. (1999) geleneksel sektörlerde yer almayan girişimcilerin kendi becerileriyle ve birikimleriyle finansal sorunları çözdüklerini ortaya koymaktadır.

Kadın girişimcilerin iş piyasasında tutunmada ve çevre edinmede erkek girişimcilere göre avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Hem TGB içinde, hem de TGB dışındaki girişimcilerin benzer süreçler yaşadığı görülmektedir. Kadın girişimcilerin işgücü piyasasında karşılaştıkları dezavantajlardan belki de en önemlisi, sektöre ilk başladığında kadın girişimcilere yeterli güven duyulmamasıdır. Sektörde yeni olan kadın girişimcilere mesafeli yaklaşıldığı girişimcilerden biri tarafından "Sektöre çalışmaya başladığım ilk zamanlarda iş çevresince çok sıcak karşılanmadım açıkçası. Birlikte iş yapmak konusunda başlangıçta çekince ile yaklaşıldı, işi beceremeyeceğimden korkuldu. Ancak bu çekince sektördeki bilgi ve beceri seviyemi gördükten ve işi başarıyla tamamladıktan sonra aşıldı" sözleriyle net olarak ifade edilmektedir. Girişimciler tarafından "özellikle metropolde yer seçmenin kadın girişimciye ciddi avantajları olabileceği" vurgulanmakta; "iş piyasasında yer alan erkeklerin kendi arasında yaşadığı acımasız rekabete karşın, kadın girişimciye daha hoşgörülü ve kibar yaklaştığı" ifade edilmektedir. Ancak bunun yanı sıra erkek egemen bir sektörde kadınların yeni iş bağlantıları kurması açısından bazı sıkıntılar da yaşanabilmektedir. Bunu girişimcilerden biri "İş piyasasında yer edinmek için kişi kendi bilgi ve becerisi dahilinde avantaj ya da dezavantaj yaratmaktadır. Ancak erkeklerin iş dünyasında her ortama girebilmesi, kadın girişimcilere oranla daha fazla iş arayabilmelerini sağlamaktadır" diye ifade etmektedir.

Sonuç olarak girişimcilerin genel özellikleri değerlendirildiğinde; ileri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilerin eğitim düzeyinin en az lisans seviyesi olmak üzere yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yaş açısından TGB içinde daha genç kadın girişimciler yer almaktayken, üretim örgütlenmesinin de yer aldığı TGB dışında çoğunlukla tecrübe sahibi ve piyasada daha uzun yıllar yer almış olan girişimciler yer almaktadır. Öte yandan özellikle TGB içinde herhangi bir iş tecrübesi olmadan girişimci olan kadın girişimciler de bulunmaktadır. Bunun arkasında yatan önemli nedenlerden biri işi geliştirebileceğine dair yeterli özgüvene sahip olmaları ve genç girişimciler olarak gerekli riski üstlenebilmeleridir. Anna, vd. (1999)'un da vurguladığı gibi geleneksel olmayan sektörlerde girişimler daha çok risk alabilmektedirler. Öte yandan daha önce yapılan akademik çalışmalarda vurgulanan bir diğer nokta, işyerini kurarken girişimcinin tecrübe sahibi olmasıdır. İleri teknoloji sektöründen farklı olarak genç yaşta girişimcilerin sektörde yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu sektörde riski kolayca alabilmenin önemli bir dayanağı, girişimcilerin üniversite bağlantılı TGB'lerin içinde yer seçmeleridir. Bu durumda gerektiği zaman üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde akademisyenlerden destek alabilmeleri ve TGB'lerin sunduğu gerekli teknik altyapıyı kullanabilmeleri girişimcilere güven vermektedir.

İleri teknoloji ile ilişkili sektörlerde girişimcilik konusunda net olarak kadın-erkek ayrımı yapılmadığı görülmektedir. Mevcut yazında sıklıkla rastlanan geleneksel sektörlerdeki cinsiyet ay-

rımcılığının, ileri teknoloji ile ilişkili sektörlerde yoğun olarak yaşanmadığı görülmektedir. Özellikle bilgiye dayalı sektörlerde, kadın girişimciler erkeklerle aynı şartlarda piyasada yer alabilmektedir. Kadın girişimcilere göre ileri teknoloji sektöründe kadın ya da erkek olmanın herhangi bir farklılığı bulunmamakta, ortaya koyulan bilginin niteliği ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda mevcut yazındaki geleneksel sektörlerle yönelik yapılmış çalışmalarda ortaya konulana aksine, ileri teknoloji sektöründe kadın girişimcilerin erkeklerden farklı herhangi bir dezavantaj yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Gerekli eğitimi almış olan kadın girişimcilerin erkek girişimcilerden bilgi konusunda eksiği bulunmamaktadır. Bunun dışında çağımızın bilgi çağı olması, özellikle ileri teknoloji sektörünün kas gücünden ziyade bilgi üretiyor olması, yapılacak bazı işlerin eve götürülmesine de olanak tanıyabilmektedir. Bu da kadın girişimcilerin hem iş, hem de aile hayatını bir arada yürütmesine olanak tanımaktadır.

İleri Teknoloji Sektöründe Yer Alan Kadın Girişimcilere Ait Firmaların Niteliği ve Girişimcilik Performansı

İleri teknoloji sektöründe kadın girişimcilere ait firmaların niteliği; firma yaşı, hukuki yapısı, çalışan sayısı, işgücü istihdamında uygulanan yöntemler açısından; girişimcilik performansı ise, firma büyüme oranı, üretim durumu ve ilgili kurumlarla ilişkiler açısından incelenmiştir.

Firmaların kuruluş yıllarına bakıldığında, TGB'deki firmaların büyük çoğunluğunun (%75) firma kuruluş yılı 2005 sonrasıdır. Sadece bir firma 2000 öncesi kurulmuştur. TGB dışında ise, firmaların yarısının 2000 öncesinde kurulduğu görülmektedir. Burada dikkat çekici olan TGB'lerin 2000'li yıllarla birlikte faaliyete geçmeleri sonucunda, TGB içindeki firmaların TGB dışında yer alan diğer firmalara göre daha genç firmalar oluşudur. Nanoteknoloji, biyoteknoloji gibi son dönemlerde ortaya çıkan sektörlerle birlikte özellikle TGB'de yeni ve genç firmalar yer almaya başlamıştır. Firmaların hukuki yapıları da TGB içinde ve dışındaki firmalarda farklılaşmaktadır. TGB içinde genellikle limited şirketler yer alırken, TGB dışında ağırlıklı olarak ferdi mülkiyete sahip şirketler ve aile şirketleri yer almaktadır.

Firmada çalışan kişi sayısı ve niteliği; TGB içindeki ve dışındaki firmalarda farklılık göstermektedir. TGB bölgesinde yer alan firmalar genellikle Ar-Ge firmasıyken, TGB dışındaki firmaların bir kısmı üretim yapan firmalardır. Bu açıdan TGB'deki firmalarda çalışan sayısı daha az (ortalama 8,6) iken, TGB dışındaki özellikle üretim yapan firmalarda çalışan sayısının daha fazla (ortalama 38,9) olduğu görülmektedir. Ancak her iki bölgede de nitelikli elemanların sayıca ve oranca yakın olduğu gözlenmektedir. Firmalarda ortalama kadın mühendis sayısı TGB içinde 2 TGB dışında 2,4 iken, erkek mühendis sayısı 4,7 ve 3,9 olarak tespit edilmiştir.

Kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu firmalarındaki işgücü istihdamında, cinsiyete dayalı pozitif ayrımcılık yapmayı uygun bulmamaktadırlar. Kendileri için önemli olanın çalışanın cinsiyetinden çok bilgi birikimi, iş tecrübesi ve işteki başarısı olduğunu savunmaktadır. Çalışanların uzmanlık alanlarındaki donanımları, işe hâkimiyetleri, işlerini iyi yapıp yapmadıkları personel seçimlerindeki birincil öncelikleridir. Buna karşın, ileri teknoloji alanında kadın işgücü sayısı kısıtlı olduğundan, genelde iş ortamında erkeklerle çalıştığı ifade edilmektedir. Genel olarak ileri teknoloji sektörü istihdam açısından değerlendirildiğinde; sektörde cinsiyet ayrımının yapılmadığı, işgücü istihdamı tercihlerinin doğrudan iş becerisiyle tanımlandığı görülmektedir.

Girişimcilik performansına yönelik firmaların büyüme oranları incelendiğinde; TGB'de ve TGB dışında görüşme yapılan firmalar yıllık büyüme oranı artışı konusunda birbirine benzerdir. Firmalar genellikle yıllık büyümelerini sabit olarak tanımlamakta, firmalardan sınırlı bir kısmı yıllık büyüme oranlarının arttığını ifade etmektedirler. İleri teknoloji sektörünün son yıllardaki gelişme durumu alt sektörlerle bağlı olarak farklılaşmaktadır. TGB içinde nanoteknoloji, agro biyoteknoloji gibi yeni gelişmekte olan sektörlerde yer alanlar, içinde bulundukları sektörün yükselmekte olduğunu vurgulamaktadır. Bilişim gibi daha oturmuş sektörlerde yer alan kısım ise, içinde buldukları sektörün son yıllarda değişmediğini ortaya koymaktadır. TGB dışında enerji, bilişim, makine sanayi gibi görece daha geleneksel sektörlerde de değişim olmadığı vurgulanmaktadır.

Sektördeki büyümeyi anlamak açısından firmalarının yıllık satış hacminin değişimi incelendiğinde, TGB içinde görüşme yapılan firmaların tamamının, TGB dışında firmaların ise önemli orandaki bir kısmının tam kapasite ile çalışmakta olduğu ve satış hacimlerinin arttığı ortaya konulmaktadır. Ülkemizde yeni yeni gelişmeye başlayan sektörlerde yer alan girişimciler pazarda kendilerine yeni bir yer edinmek ve pazar paylarını geliştirmek adına daha fazla şansa sahipken; bilişim, yazılım gibi alt sektörlerde yer alan girişimcilerin pazar paylarının çok değişmediği anlaşılmaktadır. TGB içinde yer alan firmalardan sadece birkaçı ihracat yapmakta, büyük kısmı ise ihracat yapmamaktadır. Bunun sebebini girişimcilerden biri şu şekilde ifade etmiştir: "TGB'de yer alan firmaların büyük çoğunluğu pazarda kendilerine henüz yer edinmeye çalışan yeni kurulmuş firmalardır. Buradaki firmaların çoğu Ar-Ge çalışmaları yapmaktadır. Daha Ar-Ge'si tamamlanmamış ürünlerin ihracatını yapmak kolay bir mesele değildir". TGB dışındaki firmaların ise üretimde de ağırlıklı yer almaları dolayısıyla daha fazla oranda ihracat yaptıkları görülmektedir.

Farklı kurum ya da kuruluşlardan (merkezi/yerel/sivil toplum) alınan destekler konusunda, TGB'deki kadın girişimcilerin önemli bir kesimi (%75), KOSGEB'in tekno girişimciler desteğinden ve başlangıç sermaye desteğinden, TÜBİTAK'ın yeni buluş desteğinden, Ar-Ge hibe desteklerinden, nitelikli perso-

nel desteğinden, fuarlarla ilgili olarak TGB'nin sağladığı desteklerden yararlandıklarını ifade etmektedirler. TGB dışında ise, girişimcilerin sadece %40'ı kurum ya da kuruluşlardan destek aldıklarını vurgulamaktadırlar.

İleri teknoloji ile ilişkili sektörlerde yenilikleri takip etmek, piyasada yer edinmek ve yapılan yeniliklerin gerisinde kalmamak açısından ciddi önem taşımaktadır. Bu kapsamda girişimcilerin tamamının yeni pazar, yeni ürünler ve yeni teknolojilerdeki yenilikleri takip ettikleri anlaşılmaktadır. TGB'de firmalarında yenilikleri takip etme konusunda öne çıkan yöntemler; ülke içindeki fuarlar, ürünlerle ilgili yayın ve kataloglar, TÜBİTAK, KOSGEB, TSE ile işbirlikleri ve ülke dışındaki fuarlardır. TGB dışında ise önde gelen yenilik takip yöntemi, ağırlıklı olarak ürünlerle ilgili yayın ve katalog takibidir. TGB'deki girişimciler öncelikle fuarlara katılmayı tercih ederken, TGB dışındaki firmalar, ürünlerle ilgili katalog takibi ve aynı sektörde çalışan diğer firmaların tecrübelerinden yararlanmayı tercih etmektedir.

Firma niteliği ve girişimcilik performansı genel olarak değerlendirildiğinde; özellikle TGB içinde yer alan yeni kurulmuş firmalarla, pazarda yer edinmiş firmaların stratejilerinin birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Yeni firmalar daha fazla risk alabilirken, eskiler büyük riskleri olan yatırımları üstlenmemektedir. Girişimcilerin bir kısmı stratejik kararlar üretmek için dikkat çeken fırsatları hızlıca değerlendirmektedir. Bu da dönemsel olarak üretimde Ar-Ge faaliyetlerinde ve danışmanlık hizmetlerinde yaşanan artışın nedenini açıklayabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında TGB'de yer seçen firmaların tamamının ileri teknoloji sektöründe Ar-Ge faaliyetleri, danışmanlık hizmetleri gibi hizmetler ağırlıklı çalıştıkları; TGB dışında ise büyük çoğunluğunun hizmetler sektöründe yer almasına karşın imalat da yaptıklarıdır.

İleri Teknoloji Sektöründe Kadın Girişimcilere Ait Firmaların Mekânsal Yer Seçimleri

İleri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilere ait firmaların mekânsal yer seçimlerinde firmaların mekânsal dağılımı, mekânda yer değiştirme süreçleri, ev-iş arası ilişkiler ve girişimci olarak mekânsal yer seçiminden elde ettikleri avantajlar ve dezavantajlar ortaya konulmaktadır.

Görüşmeye katılan girişimcilerin 16'sı TGB içinde yer seçen kadın girişimciler iken, 10'u TGB dışında yer seçen kadın girişimcilerdir. TGB'de yer seçen girişimcilerin 10'u ODTÜ Teknokent TGB, 4'ü Hacettepe Üniversitesi TGB ve 2'si Gazi Teknopark TGB'de yer seçmiş, TGB dışında ise görüşmelere katılan girişimcilerin 6'sı Çankaya, 2'si Yenimahalle, 1'i Sincan ve yine 1'i Etimesgut'ta yer seçmiştir.

Firmaların mekânsal yer değişim sürecine ilişkin firmanın ilk kuruluş yeri sorgulanmıştır. Buna göre; TGB'de yer seçen gi-

rişimcilerden; ODTÜ Teknokent TGB'de bulunan firmalardan sadece biri daha önce Kızılay'da yer seçmesine rağmen, diğerlerinin ilk firma kuruluş yerleri ODTÜ Teknokent ve ODTÜ KOSGEB TEKMER'dir. Hacettepe Üniversitesi TGB'de bulunan girişimcilerden biri Hacettepe Teknokent'te, diğerleri ise Hacettepe Üniversitesi KOSGEB TEKMER'de ilk olarak firmalarını kurmuşlardır. Gazi Teknopark TGB'de bulunan girişimcilerin hepsi Gölbaşı Teknoplaza yerleşkesinde ilk olarak yer seçmişlerdir. Böylece TGB içindeki firmaların mekânsal olarak yerlerini değiştirmeyi tercih etmedikleri anlaşılmaktadır. TGB dışında ise; firmaların görece daha eski firmalar oldukları düşünüldüğünde, girişimcilerin firmalarının ilk kuruluş yerlerinin bugün buldukları konumdan farklı bir bölgede olduğu anlaşılmaktadır. Girişimcilerin %70'i mekânsal olarak yer değiştirmiştir. İlk kuruluş mekanlarında ofis yüzölçümünün küçük olması, şirketin büyümesiyle birlikte mevcut alanın yetersiz kalması ve danışmanlık üzerine hizmet verilmesi nedeniyle, daha prestijli bir semtte (genelde Çankaya) yer almanın firma kimliğine olan etkisi, firmanın yer değiştirmesine etki eden nedenlerdir.

Ev ve iş arasındaki mekânsal ilişki irdelendiğinde; girişimcilerin tamamının ev-iş arasındaki mesafenin zaman kaybını engellemek açısından yakın olmasını tercih ettiği görülmektedir. Hem TGB'de ve TGB dışında yer seçen girişimciler ev-iş arasında büyük çoğunlukla özel araçlarını kullanmaktadır. TGB'de ve TGB dışındaki firmalarda tekil örneklerin toplu taşıma araçlarını kullandığı veya firmalarına yürüyerek gidip geldikleri anlaşılmaktadır. Girişimcilerin büyük çoğunluğunun, hem iş yerine yakın oturdukları, hem de özel araçlarını kullanarak işe gelip gittikleri için ulaşım süreleri 5-15 dakika arasındadır. Girişimcilerden birinin ev-iş arasındaki ilişkileri tanımlamadaki vurgusu dikkat çekicidir: "Bir anne ve bir eş olarak işten eve ulaşma sürem benim için önemlidir. Hem iş hem aile ilişkilerimi sağlıklı yürütebilmemde anında müdahale edebileceğim bir mesafede bulunmam gerekir. Bu sebeple evimle işimin kolay erişilebilir mesafede olmasını tercih ediyorum". Buradan da anlaşılacağı gibi mevcut yazında da sıklıkla vurgulanan özel alan-kamusal alan, ev-ev dışı, oturma alanları-çalışma alanları gibi konuların kentlerdeki mekânsal yapılanmalarda etkili olduğu, ev ile iş arasındaki ilişkilerin cinsiyet temelli yerseçim yapılarını getirdiğini ortaya koymaktadır.

Firmaların TGB içinde veya dışında yer seçmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. TGB'deki girişimciler açısından TGB içinde yer seçmenin birinci önemli nedenleri; teşvikler ve vergi muafiyetleri, üniversite-sanayi işbirliği, KOSGEB desteği, firmaya sağladığı prestij ve tanıdık iş çevresinin burada yer alması olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar dışında; işletmeler arası bağ, benzer firmalara olan mekânsal yakınlık sebebiyle ilgili firmalarla daha fazla doğrudan temas şansı olmasını, nitelikli eleman bulma kolaylığı, laboratuvar için alt yapı sağlanması, sektördeki gelişmeleri yakından takip edebilme şansı ve TGB yönetiminin sağladığı eğitim, seminer ve danışmanlık destekleri önemli bu-

lunmaktadır. Fuarlara giderken uygun koşullar sağlanması ve girişimcilere bilgilendirme kaynağı olması da önemli bir etkidir.

TGB dışında yer seçimlerinde ise; hem farklılık hem de çeşitlilik görülmektedir. TGB dışındaki girişimciler; sessiz ve sakin çalışma ortamını, deneysel çalışmalar için uygun laboratuvar ortamının olmasını, firma için daha geniş bir alana sahip olmasını, ev-iş arasındaki mesafenin yakın olmasıyla zamandan tasarruf sağlamasını, üretimle ortak mekanlarda bulunma zorunluluğunu, mekânsal işlevselliği, firma alanının kendilerine ait olma durumunu ve park probleminin olmamasını ön plana çıkarmıştır. Bunun dışında kent merkezine yakınlık, prototip üretim için gerekli girdilerin mekânsal olarak görece yakın olan OSTİM'den temin edilebilmesi, buldukları çevrenin kendilerine prestij sağlaması ve bankalara yakınlık diğer sebeplerdir.

Mekânsal yer seçim tercihleri genel olarak değerlendirildiğinde; üretim yapan ve Ar-Ge ile uğraşan firmalar arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Biri üretim ve pazar ilişkilerini ön plana çıkarırken, diğeri altyapı olanakları ve iş çevresinde kendilerine prestij sağlayacak mekanlarda yer seçimi tercihlerini ön plana çıkarmaktadır. Mevcut yazında ifade edilen daha küçük ölçekli firmaların konum maliyetini azaltmak amacıyla coğrafi olarak kümelendikleri vurgusu, Ankara'da TGB'lerde yer seçen firmalarda net olarak görülmektedir. TGB'ler gibi teknik altyapısı güçlü alanlar, kadın girişimcilerin mekânsal yerseçimleri konusunda potansiyel taşıyan alanlardır. Ankara'da TGB'lerde yer seçen kadın girişimciler için mekânda kümelenemenin TGB'nin fiziksel ve teknik altyapı gereği gerçekleştiği anlaşılmakta, mekânsal olarak TGB'lerin diğer firmalarla bir arada bulunmak, üniversite-sanayi işbirliği ve teknopark bilgi havuzu gibi sağladığı avantajların ileri teknoloji sektöründeki kadın girişimcileri bu bölgelere çektiği öne sürülmektedir. Özellikle TGB'de yer seçen kadın girişimciler uzmanlaşmış iş gücüne kolay ulaşabilme, teknopark bilgi ağından yararlanma, diğer firmalarla etkileşimde bulunma ve sanayi üniversite işbirliği gibi nedenlerden ötürü benzer firmaların olduğu TGB'de bulunmanın avantaj sağladığını vurgulamaktadır. TGB dışında yer seçen kadın girişimcilerin ise daha çok merkezde yer seçtikleri ve buldukları mekanın girdi sağladıkları firmaya yakın olma avantajından öte, iş bağlantıları açısından sağladığı prestiji çok daha öncelikli gördükleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda mekânsal yer seçiminde doğası gereği kümelenemeyi destekleyen TGB'ler dışında, sektörde kümelene tercihini olmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda ileri teknoloji ile ilişkili sektörlerde yeni iş kuran, kendi işinin sahibi olan ya da firma ortağı konumunda çalışan kadın girişimcilerin sayısındaki hızlı artış dikkat çekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde geleneksel olmayan ileri teknoloji sektörlerine yapılan yatırımların kalkınma açısından

taşıdığı önemle birlikte, kadın girişimcilerin de bu sektörlere yönelmesi konuya olan ilgiyi arttırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kalkınmada ciddi bir dinamik olarak görülen kadın girişimciliği, bu çalışmada ileri teknoloji sektöründe yönetici ya da firma ortağı pozisyonundaki girişimcilerin detaylı bir şekilde araştırılmasıyla ortaya konulmaktadır. Kadın girişimciler, girişimci niteliği, firmaların niteliği ve firma performansı ile firmaların mekansal yer seçimleri tercihleri üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışmada kadın girişimcilerin ileri teknoloji sektöründeki emek durumları, mekânsal olarak ileri teknoloji sektörünün yoğunlaşma alanları olarak kabul edilen TGB içinde ve TGB dışarısında yer alan firmalar arasındaki farklılaşmalar üzerinden kurgulanmıştır.

İleri teknoloji sektörünün kadın girişimcileri; en az lisans seviyesi olmak üzere eğitim düzeyi yüksek, özellikle TGB'ler içinde yaş açısından daha genç ve deneyimsiz ancak, risk alabilecek düzeyde yeterli özgüvene sahip, sektörel üretimin de yapıldığı TGB'ler dışında ise, çoğunlukla tecrübeli ve piyasada daha uzun yıllar yer almış girişimcilerdir.

İleri teknoloji ile ilişkili sektörlerde girişimcilik konusunda kadın-erkek ayrımı olmadığı, cinsiyetin adeta gizlenmiş olduğu görülmektedir. Mevcut yazında sıklıkla rastlanan cinsiyet ayrımcılığı ve cam tavan olgusunun yaşandığı geleneksel sektörlerin aksine, bilgiye ve niteliğe dayalı ileri teknoloji sektörlerinde, kadın girişimciler erkeklerle aynı şartlarda piyasada yer alabilmektedir. Kadın girişimcilere göre ileri teknoloji sektöründe kadın ya da erkek olmanın herhangi bir farklılığı bulunmamakta, ortaya koyulan bilginin niteliği ön plana çıkmaktadır. Gerekli eğitimi almış olan kadın girişimcilerin erkek girişimcilerden bilgi konusunda eksikliği bulunmamaktadır. Çağımızın bilgi çağı olması, özellikle ileri teknoloji sektörünün kas gücünden ziyade bilgi üretiliyor olması, esnek iş zamanlarının tanımlanması bazı işlerin evden yürütülmesine de olanak tanıyabilmektedir. Bu da ileri teknoloji sektöründeki kadın girişimcilerin hem iş, hem de aile hayatını bir arada yürütmesini kolaylaştırmaktadır.

İleri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilerin daha düşük kar oranına sahip, küçük ölçekli işletmelere sahip olduğunu görülmektedir. Firma niteliği ve performansı açısından, yeni kurulmuş firmalarla, piyasada yer edinmiş firmaların stratejilerinin birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Yeni kurulan firmalar dikkat çeken fırsatları hızlıca değerlendirip daha fazla risk alabilirken, eskiler büyük riskleri olan yatırımları üstlenmemektedir. Yeni kurulan ve genellikle TGB içinde yer alan firmaların tamamı ileri teknoloji sektöründe Ar-Ge faaliyetleri, danışmanlık hizmetleri gibi hizmetler ağırlıklı çalışmakta, TGB dışında ise firmaların büyük çoğunluğu hizmetler sektöründe yer almasına karşın, imalat da yapmaktadır. Bu anlamda sektörün Ar-Ge veya imalatı içermesine bağlı olarak, risk alabilme kabiliyeti ve performans nitelikleri de farklılaşmaktadır.

Mevcut yazında, kadın girişimcilerin sahip olduğu firmalar daha küçük ölçekli oldukları için, konum maliyetini azaltmak amacıyla coğrafi olarak kümelenedikleri vurgulanmaktadır. Buna karşın kadın girişimcilerin önceden kurulu olan ve kadınların yeterli temsil edilmediği daha köklü ağlar ve sanayi kültürü geliştirmiş bölgelerde yer seçmeyi tercih etmedikleri, buna karşın yeni gelişen, teknik altyapısı güçlü alanların, kadın girişimcilerin mekânsal yer seçimleri konusunda potansiyel taşıyan alanlar olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmalara paralel olarak Ankara örneğinde de, ileri teknoloji sektöründe yer alan kadın girişimcilerin, görece yeni mekânsal gelişmeler olarak tanımlanabilecek ve kümelenmelerin sağlanmasını amaçlayan TGB'ler içinde yer seçme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Altyapısı gelişmiş, uzmanlaşmış iş gücüne kolay ulaşılabilir potansiyeli olan, gerektiği zaman üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde bilimsel ve akademik destek alabilecekleri kurumsal altyapının olduğu ve etkileşimde bulunabilecekleri benzer firmaların kümelenmediği görece "korunaklı" TGB'ler ileri teknoloji sektörüne yeni girmiş kadınlar açısından kuluçka rolü üstlenmektedir. TGB dışında yer seçen kadın girişimcilerin ise daha çok merkezde yer seçtikleri ve buldukları mekanın girdi sağladıkları firmaya yakın olma avantajından öte, iş bağlantıları açısından sağladığı prestiji çok daha öncelikli gördükleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda mekânsal yer seçiminde doğası gereği kümelenmeyi destekleyen TGB'ler dışında sektörde kümelenme tercihinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Ankara'da ileri teknoloji sektörü, özellikle kadın girişimciliği desteklemeye açık potansiyel bir sektördür. Bilgi teknolojileri ve beraberinde getirdiği bilgi toplumu ile birlikte ileri teknoloji sektörünün önünün açık olması ve bazı alt sektörlerin küresel temelde de yeni gelişmeye başlaması, sektörün kadın girişimcilere çeşitli imkanlar yarattığı anlaşılmaktadır. Geleneksel sektörlerdeki gibi cinsiyete dayalı zorluklar yaşanmaması ve cinsiyet ayırımına imkan vermeyecek biçimde bilgiye dayalı üretimin becerili işgücü tarafından gerçekleştirilmesi sektörü kadınlar açısından önemli kılmaktadır. Bununla birlikte ekonomik ve sektörel yeniden yapılanma sürecinde, ileri teknoloji sektöründe olduğu gibi gelişme potansiyeli olan sektörler açısından; TGB'ler örneğinde olduğu gibi farklı mekânsal oluşumların karar vericiler tarafından irdelenmesi ve öneriler geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde özellikle kalkınma açısından kadın girişimciliğinin etkileri göz ardı edilmemelidir. Desteklenen kadın girişimciler daha sonraki yıllarda ciddi bir potansiyel olarak ülke ekonomisinde yer alacaktır. Bunu kolaylaştırmada kadın girişimciliği ile ilişkili kurumsal yapının daha etkin bir şekilde kurgulanması ve girişimciliğin geliştirilmesine yönelik olarak diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliğinin geliştirilmesi ve kadın girişimciliği konusundaki faaliyetlerin yaygınlaştırılması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Alkan, A. (2012) Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet, Nemin Abadan Unat'a Armağan – Birkaç Arpa Boyu: 21. Y'a girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar (der. Serpil Sancar), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 343-414.
- Anna, A.L., Chandler, G.N., Jansen, E. ve Mero, N. P. (1999) "Women business owners in traditional and non-traditional industries" *Journal of Business Venturing* 15, 279-303.
- Ansal, H. (1997) *Teknolojik Gelişmelerin Sanayide Kadın İstihdamına Etkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1.Baskı, Ankara.
- Armatlı Köröğlu, B., Özleş Eceral, T., Varol, Ç. (2012) "Sanayi kümelerinde ağların mekansal örüntüsü: İstanbul kuyumculuk sektörü üretim ağları" *METU Journal of Architecture*, 29 (1), 119-138.
- Brush, C., Carter, N., Gatewood, E., Greene, P. and Hart, M. (2004) *Clearing the Hurdles: Women Building High Growth Businesses*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ.
- Casson, M. (1982) *The Entrepreneur: An Economic Theory*, Martin Robertson, Oxford.
- Christopherson, S. (1994) Bargaining and balancing: women's waged work as an adjustment strategy in U.S. households. In Audrey Kobayashi, ed. *Women, Work and Place*. Montreal: McGill-Queen's Press, 162-81.
- Cooper, A. ve Folta, T. (2000) Entrepreneurship and high-technology clusters, D. L. Sexton, & H. Landstrom (eds.) *Handbook of Entrepreneurship*, Blackwell, Oxford.
- Dwyer, S., Orlando, C. R. ve Chadwick, K., (2003) "Gender diversity in management and firm performance: the influence of growth orientation and organizational culture" *Journal of Business Research*, 56: 1009-1019.
- Ecevit, Y. (1998) "Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeginin Kullanımında Değişmeler", *Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişmeler*, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul.
- Eraydın; A. ve Türkün Erendil, A. (2005) "The Changing Roles of Female Labor in Economic Expansion and Decline: The Case of Istanbul Clothing Industry," *A Companion to Feminist Geography* içinde, der. J. Seager ve Lise Nelson, Blackwell, 150-165..
- Eraydın, A (1992) *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Fairlie R. W. ve Robb, A. M. (2009) "Gender differences in business performance: Evidence from the characteristics of business owners survey," *Small Business Economics*, 33, 375-395.
- Feldman, M. (2001) "The entrepreneurial event revisited: firm formation in a regional context" *Industrial and Corporate Change*, 10 (4): 861-891.
- Gomes, A.F., Santana, W.G.P., Araújo, U.P. ve Martins, C.M.F. (2014) "Female entrepreneurship as subject of research" *Review of Business Management*, 16 (51), 319-342.
- Gundry, L. ve Welsch, H. P. (2001) "The ambitious entrepreneur high growth strategies of women-owned enterprises" *Journal of Business Venturing*, 16: 453-470.
- Güney, S. (2008) *Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*, Genişletilmiş 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Gürol, M. A. (2000) *Türkiye'de Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi: Fırsatlar, Sorunlar, Beklentiler ve Öneriler*, Yayın No 2, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Hanson, S. and Pratt, G. 1995. *Gender, Work and Space*. Routledge: London and New York.
- Hanson, S. ve Blake, M. (2009) "Gender and entrepreneurial networks" *Regional Studies*, 43: 135-149.
- Hisrich R.D. ve Brush, C. G. (1987) *Women entrepreneurs: a longitudinal study*. K. H. Vesper, (ed.) *Frontiers of Entrepreneurship Research*, Babson College, Massachusetts.
- Hisrich, R. D. ve Peters, M. P. (2002) *Entrepreneurship, Fifth Edition*, McGraw-Hill Irwin, USA.
- Huang K. & Mas-Tur A. & Yu, T. H (2012) "Factors affecting the success of women entrepreneurs" *International Entrepreneurship and Management Journal*, 8:487-497.
- Isard, W., Azis, L., Drennan, M., Miller, R., Saltzman, S. and Thorbecke, E. (1998) (eds.) "Methods of Interregional and Regional Analysis", Ashgate, England,
- Joekes, S. (1998) "Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadının Statüsü:Türkiye için Dersler", *Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişmeler*, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul.
- Loscocco, K. ve Robinson, J. (1991) "Barriers to women's small-business success in the United States" *Gender and Society*, 5 (4): 511-532.
- Mackenzie, S. (1986) "Women's Responses to Economic Structuring: Changing Gender, Changing Space," *The Politics of Diversity: Feminism, Marxism and Canadian Society* içinde, der. M. Barrett ve R. Hamilton, London: Verso.
- Malecki, E. J. (1995) "Entrepreneurship in regional and local development" *International Regional Science Review*, 16: 119-153.
- Marvel, M.R. Lee, I.H. ve Wolfe M.T. (2015) "Entrepreneur gender and firm innovation activity: a multilevel perspective" *IEEE Transactions on Engineering Management*, 62 (4), 558-566.
- Massey, D. (1984), *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan.
- Mayer, H. (2008) "Segmentation and segregation patterns of women-owned high-tech firms in four metropolitan regions in the United States" *Regional Studies*, 42(10): 1357-1383.
- McDowell, L. (1991) *Life without father and Ford. the new gender order of post-Fordism*. Transactions, Institute of British Geographers. NS 16: 400-419.
- Merrett, C. D. ve Gruidl, J. J (2000) "Small business ownership in Illinois: the effect of gender and location on entrepreneurial success" *The Professional Geographer*, 52(3): 425-436.
- Negiz, N., Özdaşlı, K., Özkul, G. ve Alparslan, A.M. (2009) *Girişimcilik Özellikleri ve Tipleri Açısından Cinsiyet Farklılıkları: SDÜ-İİBF Araştırması, Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 1.Cilt, Sakarya Üniversitesi, 241-251.
- Özdemir, Ç. (2009) *Kapitalizm, Kadın ve Cam Tavanlar*, Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı, 1.Cilt, Sakarya Üniversitesi, 126-137.
- Rose, D. ve Villeneuve, P. (1994) *Gender and occupational restructuring in Montreal in the 1970s*. In Audrey Kobayashi, ed. *Women, Work and Place*. Montreal: McGill-Queen's Press, 130- 61.
- Rosenthal S. S. ve Strange, W. C. (2012) "Female entrepreneurship, agglomeration, and a new spatial mismatch" *Review of Economics and Statistics*, 94 (3), 764-788.
- Stanworth, C. (2000) "Women and work in the information age" *Gender Work and Organization*, 7(1): 20-32.
- Tan, J., (2008) "Breaking the bamboo curtain and the glass ceiling: the experience of women entrepreneurs in high-tech industries in an emerging market" *Journal of Business Ethics*, 80, 547-564.
- Top, S. (2006) *Girişimcilik Keşif Süreci*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Uluğ, P. (2000) *Türkiye'de Konfeksiyon Sektöründe Kadın İşgücü: Gülsuyu Örneği*, yayınlanmamış YL tezi, İÜ SBE Kadın Çalışmaları Bilim Dalı.
- Varol, Ç., Sar, A., Gürel Üçer, A., Yılmaz, G. (2011) *Yenilikçilik ve Mekan: Ankara'daki Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayınları*, Yayın No: MMO/546, Ankara.
- Weiss, J. W. (1988), *Regional Cultures, Managerial Behavior, and Entrepreneurship*, Quorum, USA.
- Yaprak, Ş. (2009) *Kadınların Yönetim Kademelerinde Yer Almalarının Önündeki Engeller ve Cam Tavan Olgusu*, Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı, 1.Cilt, Sakarya Üniversitesi, 181-192.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.